

II. DEVLETİN OLUŞUMU

Tüm yaşamı tek bir güç sürüklemektedir; tarihöncesinin sıcak okyanuslarında yüzen bir albümin parçasından omurgalılara ve sonra insana dek tüm yaşamı tek bir güç geliştirmiştir. Bu tek güç, Lippert'e göre, "açlık ve aşk" olarak iki dala ayrılan yaşamı sürdürme yöneliştir. Ama insanın ortaya çıkışıyla, "insan dünyasının çatkısını ayakta tutacak olan açlık ve aşk"ın yanı sıra bu güçlerin oyununa felsefe de katılır. İnsanın ortaya çıkışıyla birlikte, nedensellik bağı kurma olarak felsefe de, "açlık ve aşk ile insan doğasını ayakta tutmak için" bu güçlerin oyununa katılır. Kuşkusuz bu felsefe, yani Schopenhauer'un "tasavvur"u*, kökeninde kendisinin "irade"** dediği yaşamı sürdürme dürtüsünden başka bir şey değildir. Felsefe yeryüzünde neye yöneleceğimizin, varolma savaşımızın bir aracıdır. Buna karşın nedensellik bağıntısı kurma dürtüsünün, toplumsal oluşumların ve toplumsal gelişim sürecinin ortak belirleyicilerinden biri olarak, bağımsız bir güç olduğunu da görüyoruz. İnsan toplumunun başlangıcında, ve onun yavaş yavaş gelişmesi sırasında bu dürtü kendini "boşinanç" (batıl itikat) olarak adlandırılan çeşitli garip düşünceler biçiminde ortaya koyar. Boşinançlar, hava ve su, toprak ve ateş, hayvanlar ve bitkiler gibi, hem iyi hem kötü ruhlarla dolu oldukları düşünülen olguların yetersiz gözlemlerine dayanılarak ulaşılan tümüyle mantıksal sonuçlardır. Ancak çok sonraları, pek az ulusun ulaşabildiği aydınlık yeniçağda, olguların eksiksiz gözlenmesinin mantıksal bir sonucu olarak, nedensellik bağı kurma dürtüsünün yeni bir ürünün, yani insan ruhunun dört

* "Vorstellung".

** Almanca "Wille" İngilizce'si "Will" isteği de içeren anlamıyla (istem) "irade" (ç.n.).

bir yanına dal budak salmış boşinançları kökünden kurutması beklenen bilimin doğduğu görülür.

Ne var ki, özellikle “vecd”² durumlarında güçlü bir biçimde olmak üzere, boşinanç da tarihi etkilemiş görünür; boşinançlar olağanüstü bir yanı olmayan sıradan dönemlerde bile insanlığın topluluk yaşamının gelişmesine kuvvetle katkıda bulunmuş olabilirler; gene de gelişmenin başlıca gücünün, bugün bile [boşinançlarda değil] insanı kendisi için ve ailesinin beslenmesi, giyinmesi barınması için bir şeyler elde etmeye zorlayan yaşam gereksinimlerinde olduğu görülecektir. Böylece bu güç günümüzde karşımıza “ekonomik” iti olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla tarihin sosyolojik açıdan, daha doğrusu sosyo-psikolojik açıdan ele alınması, kendilerini yavaş yavaş ortaya koyarak gittikçe artan ekonomik gereksinimleri karşılama yöntemlerinin izlenmesinden ve nedensellik bağlantıları kurma eğiliminin etkilerinin hakettikleri biçimde, hakettikleri kadar göz önüne alınmasından başka bir yolla yapılamaz.

“Siyasal Yollar” ve “Ekonomik Yollar”

Yaşamını sürdürmek için bir geçim olanağı arayan insanın karşısında, isteklerini karşılayabilmesi için başvurmak zorunda kaldığı birbirine taban tabana zıt iki yol vardır. Bunlar, çalışmak ve soymaktır; bir kimsenin kendi işgücüne dayanması ile. ötekilerinin işgücüne zorla el koymaktır. Soygunculuk! Zorla elde etme! Özellikle mülkiyetin çiğnenmezliği düşüncesine dayanan gelişmiş bir uygarlığın çağdaş üyeleri olduğumuz için, bu sözler kafamızda suç işlemekle ilgili düşünceleri çağrıştırır. Sözcüklerin taşıdığı bu renk, kara ve deniz soygunculuğunun, çok uzun bir süre örgütlü ve kitlesel soygunculuktan öteye gitmeyen savaştının işi gibi, ilkel yaşam ilişkileri içinde en saygıdeğer meslekleri oluşturduklarını düşündüğümüzde bile silinmiyor. Hem bu nedenden dolayı, hem de bu çalışmanın daha ileri-

² Achelis, *Die Ekstase in ihrer kulturellen Bedeutung; Kulturprobleme der Gegenwart*’ın I. cildi, Berlin, 1902.

deki noktalarının gereksinimlerini düşünerek, bu çok önemli zıtlığı ortaya koyabilecek kısa, açık ve birbirlerine taban tabana zıt terimler önereceğim; bir kimsenin kendi çalışmasına ve bu çalışmasıyla başkalarının çalışmasını birbirine denk olarak değiştirerek, gereksinimlerini karşılmasına “ekonomik yollar”, başkalarının çalışmasının karşılıksız olarak elde edilmesine “siyasal yollar” diyeceğim*.

Bu tümüyle yeni bir düşünce değildir; tarih felsefecileri her zaman bu zıtlığın farkına varmışlar ve onu formülleştirmeye çalışmışlardır. Ama bu yolda ortaya atılan formüllerin hiç birisi, temeldeki düşünceyi mantıksal sonuçlarının tümüne ulaşacak biçimde geliştirememiştir. Hiçbir yerde, *aynı amaca*, yani ekonomik tüketim nesnelere elde etmeye yönelen eylemlerde görülen bu zıtlığın yalnızca *araçlarda*, yani başvurulmuş yollarda olduğu gösterilmemiştir. Oysa konunun incelenmesinde işin püf noktası buradadır. Karl Marx örneğinde, onun çapında bir düşünürün ekonomik amaçlar ile ekonomik araçlar (ekonomik yollar) ayrımını kesin bir biçimde yapmadığı için karışıklığa düşüldüğünü görüyoruz. Marx’ın görkemli kuramının, sonunda gerçeklerden böylesine uzaklaşmasına yol açan yanılgıların tümü, ekonomik gereksinimlerin sağlanmasının araçları ile gereksinimlerin sağlanması arasında açık bir ayrımın yapılmamış olmasından kaynaklanır. Bu Marx’ı köleliği bir “ekonomik güç” olarak görmeye sürükledi. Bu görüşler, yanlışlıklarının ortaya çıkarılması çok daha güç ve kendilerinden yanlış sonuçların çıkarılması kaçınılmaz olduğu için tümünden yanlış düşüncelerden çok daha tehlikeli yarı doğru düşüncelerdir.

Öte yandan, bizim aynı amacın iki yolu arasında yaptığımız kesin ayrım, bu tür bir karışıklığa düşmekten kaçın-

* Almanca metinde *ökonomische Mittel* ve *politische Mittel*, İngilizce çevride *economic means* ve *political means* olan bu kavramlar, “ekonomik araçlar” ve “siyasal araçlar” biçiminde de çevrilebilir. Yazar, görüldüğü gibi, bu terimleri sıradan anlamları dışında özel bir anlamda kullanmıştır; bu nedenle ilk kullanışında (s.18’de) çift tırnak içinde vermiştir. Başka yerlerde artık çift tırnak içinde vermeyi gerekli görmemiş olsa bile, Türkçe çevirisinde, taşıdıkları özel anlamı anımsatmak için, her geçtiği yerde tırnak içinde vermeyi uygun gördük.

mamıza yardımcı olacaktır. Bu ayrım, devletin gelişmesinin, özünün ve amacının ne olduğu yolunda bir anlayışa varmamızda da anahtar görevi görecek; ve tüm evrensel tarih [dünya tarihi] zamanımıza kadar devletlerin tarihinden başka bir şey olmadığı için, bu ayrım evrensel tarihi anlamamızın da anahtarı olacaktır. İkel zamanlardan uygarlığımıza dek tüm tarih tek bir içerikten, “ekonomik yollar” ile “siyasal yollar” arasındaki çatışmadan oluşur. Dünya tarihi, “özgür vatandaşlık düzeni” dönemine ulaşmamıza dek, yalnızca bu çatışmayı içerecektir.

Devletsiz Topluluklar:

Avcılar ve İkel Çapa Tarımcılar*

Devlet [geçimi sağlama alanında başvuru] “siyasal yollar”ın bir örgütüdür. Dolayısıyla, “ekonomik yollar” ile gereksinimlerin karşılanması için belirli miktarda nesnelere üretilmesine, savaşla gerçekleştirilecek bir soygunda alınıp götürülecek ya da elkonacak nesnelere yaratılmasına dek, hiçbir devlet var olamaz. Bu nedenle, ilkel avcılarının devleti yoktur; hatta oldukça gelişmiş avcı toplulukları bile, ancak komşu bölgelerde boyun eğdirebilecekleri ileri derecede gelişmiş ekonomik örgütlenmeler buldukları zaman bir devlet yapısının parçalarını oluşturabilirler. Ama ilkel düzeydeki avcılar neredeyse bir anarşi, bir yönetimsiz topluluk içinde yaşarlar.

Grosse, ilkel avcılar hakkında genel olarak şunları söylemektedir:

“Aralarında mal mülk bakımından önemli bir farklılık yoktur; bu yüzden bir toplumda üyeler arasında zümre farklılıklarına yol açacak temel kaynaklar onlarda bulunmaz. Genel olarak kabile içindeki tüm yetişkin erkekler eşit haklardan yararlanırlar. Yaşlılar, daha fazla deneyimli olmaları yüzünden, belli bir yetkeye, ağırlığa sahiptirler; ama kabile içinde kimse kendini onlara boyun eğmekle yükümlü

görmez. Orta Kaliforniyalı Veddalarda ve Minkopielerde görüldüğü gibi, kendilerine şefler edindikleri durumlarda, şefin erki son derece sınırlıdır. Şefin, isteklerini, topluluğun geri kalan üyelerinin iradelerine karşı dayatacak olanakları yoktur. Kaldı ki, çoğu avcı kabilesinde şef bulunmaz. Tüm erkeklerin toplumu, hâlâ türdeş, farklılaşmamış bir kitle oluşturur; bu kitle içinde yalnızca, sihirsel güçlere sahip olduklarına inanılan kimseler göze çarpacak biçimde sivrilmişlerdir.”³

Böyle bir durumda herhangi bir devlet kuramı bakımından “devletlik”ten en küçük bir eser yoktur; bu “sosyolojik devlet anlayışı” açısından çok daha geçerlidir.

İkel çiftçilerin toplumsal yapıları, devlet, bir avcılar sürüsünün yapısının “benzediğinden” daha fazla bir benzerlik göstermez. Toprak üzerinde çapa ile çalışarak yaşayan köylüler özgürlük içinde yaşıyorlar demektir; daha ortaklıklarda “devlet” görünmemektedir. Sabah, her zaman, ancak devlet içinde görülen daha gelişkin bir ekonomik durumun, yani işin boyun eğdirilmiş hizmetçilerce görüldüğü bir büyük tarım işletmesi sisteminin işaretidir.⁴ İkel çapa tarımcıları, birbirlerinden ayrı “*curtilage*”lar durumunda, bazen arazi ya da çiftlik sınırları ile ilgili tartışmalarla bölünüp, birbirlerinden kopmuş köylerde, mezralarda dağınık bir biçimde yaşarlar. En iyi durumda, aynı soydan gelme, aynı dili konuşma ve kendilerine dayatılmış aynı inanca sahip olma bilincinin bağıyla birbirlerine bağlanmış gevşek örgütler içinde yaşarlar. Olsa olsa yılda bir kez, ünlü atalarını ya da kabile tanrısını anıp kutlamak için ortak törenlerde bir araya gelirler. Böylece oluşan kitle üzerinde yönetici yetke yoktur; ama bir köyün ya da belki bir bölgenin şefleri, sınırlı bölgelerinde, genellikle kişisel niteliklere, özellikle de kendilerinde bulunduğu inanılan sihirli güçlere dayanan az yada çok nüfuzla sahip olabilirler. Cunow, Perulu köylülerin, İnkaların akınlarından önceki yaşamını, “akrabalık bağlarının bir

* İng. *Grubbers*, Alm. *Hackbauer*; toprağı sabanla sürerek değil, çapa, eşeleme sopası, trık vb. ile işleyerek tarım yapan ilkel çiftçiler (ç.n.).

³ Grosse, *Formen der Familie*, Freiburg ve Leipzig, 1896 s. 39.

⁴ Ratzel, *Völkerkunde*, İkinci baskı, Leipzig ve Viyana, 1894-1895, II, s. 372.

arada tuttuğu, her biri kendi içinde az ya da çok özerk yerel birimlere bölünmüş, birbirleriyle çatışan pek çok bağımsız kabilenin yan yana aşaması⁵ olarak betimler. Eski ve Yeni Dünya'nın tüm ilkel köylülerinin böyle oldukları söylenebilir.

Böyle bir toplum durumunda saldırgan amaçlar taşıyan savaşçı bir örgütün doğabileceği pek akla yatkın görünmüyor. Klanı ya da kabileyi ortak savunma için harekete geçirebilmek oldukça güçtür. Köylü hareketli değildir, yetiştirdiği bitkiler gibi toprağa bağlanmıştır. Tarlada çalışmak, yasalarla toprağa bağlanmış olmasa, bir yerden bir yere gitme özgürlüğü bulunsa bile, kendisini "toprağın tutsağı" (*glebae adscriptus*) kılar. Ayrıca, tüm ülkede çapayla tarım yapan ilkel çiftçiler bulunuyorsa, yağmacı bir akına girişmenin ne gibi bir amacı olabilir ki? Köylünün bir başka köylüden, kendisinin sahip olmayıp da alıp götürebileceği hiçbir şey yoktur. Tarım topraklarının gerektiğinden çok fazla olduğu bir toplum durumunda toprakların ekim-biçim alanı içine sokulmasında, her bir kişinin ancak küçük bir katkısı olabilir. Her köylü gereksinimi kadar genişlikteki bir toprağa yerleşir; bundan fazlasına el atmasının hiçbir yararı olmayacaktır. Fazlasını elde tutmaya çalışmak, bundan sağlayacağı tahıl ürünlerini bir süre saklayabilme olanağını bulsa bile, işgücünün gerersiz yere yitirilmesi anlamına gelecektir. Çünkü ilkel koşullarda, emeğinin bu ürünleri, hava değişiklikleri, karıncalar ve öteki etmenler tarafından kısa sürede yok edilecektir. Ratzel'e göre, Orta Afrika köylüleri ürünlerinin gereksinimlerini aşan bölümünü tümüyle yitirmemek için, olabildiğince kısa süre içinde biraya dönüştürmek zorundadırlar.

Tüm bu nedenlerden dolayı, avcılarda ve çobanlarda görülen özellik olan saldırmaya yönelik bir savaşçılık ruhundan tümüyle yoksundurlar; çünkü savaş, durumlarının daha iyiye gitmesini sağlayamaz. Ve bu barışçı tutumları, çiftçilik

yapmanın dokunmaması nedeniyle, daha da pekişir. Kaslarının güçlü, kendisinin dayanıklı olduğu doğrudur; ama avcılar ve çobanlar, yaşam biçimleri yüzünden çeviklik ve harekete geçmede çabukluk yeteneklerini geliştirmişlerken, köylü, hareketlerinde hantal, bir karara varmakta ağırdır. Bu nedenle ilkel köylü genellikle avcıdan ve çobandan daha yumuşak huyludur.*

Özetle, köylülerin yaşadıkları bölgelerin ekonomik ve toplumsal koşulları altında, daha yüksek düzeyde bir bütünlüşmeye yol açacak etkiler yaratan bir farklılaşmayla karşılaşmaz. Buralarda, komşulara savaşla boyun eğdirilmesi yolunda ne bir iti, ne de bir olanak bulunmaktadır. Dolayısıyla buralarda herhangi bir "devlet" doğamaz; ve şurası bir gerçektir ki, şimdiye dek bu tür koşullardan tek bir devlet bile doğmuş değildir. Dıştan bir iti, farklı bir biçimde beslenen insanların oluşturdukları gruplardan gelen bir iti olmasaydı, ilkel köylü toplulukları, devleti hiçbir zaman icat edemeyeceklerdi.

Yolu Devlete Açılan Topluluklar:

Çobanlar ve Vikingler

İlkel köylülerin tersine çoban kabilelerde, yalıtılmış olsalar bile, bir devlet olmanın pek çok ögesi bulunur. Gelişmeleri daha ileri düzeylere ulaşmış olan çobanlar, çağdaş anlamda devletin kimlik kartını tamamlayan son ögenin,

* Bu psikoloji farklılık, çoğu kaynakta açıkça belirtilmişse de, mutlak bir kural değildir, Grosse, *Formen der Familie* (Aile Türleri) adlı yapıtında (s.137) "Bazı uygarlık tarihçileri, köylülerin barışsever oldukları savıyla, onları savaşçı göçebelere tam karşısına koyarlar. Gerçekten, köylülerin ekonomik yaşamları, sürü besleyiciler için söylenebilen şeylerin söylenmesine ya da onların savaşla ilgili bir eğitimden geçirildiğinin ileri sürülmesine ya da onların savaşla ilgili bir eğitimden geçirildiğinin ileri sürülmesine olanak verecek nitelikte değildir. Bununla birlikte, tarımsal üretimle geçinilen bir bölgede, son derece savaşçı ve hiçbir yerde görülmecek derecede acımasız bir toplulukla karşılaşılabilir. Bismarck Takımadalarının vahşi yamyamları, kana susamış Vityalar, Dahomey ve Aşhanti insan kasapları da topraklarını 'barış içinde' ekip biçen köylülerdir. Ötekiler onlar kadar kötü görünmeseler bile, köylülerin büyük bölümünün yumuşak huylu oldukları görüşünün, hiç değilse sorgusuz sualsiz kabul edilebilecek bir görüş olmadığı söylenebilir" der.

⁵ *Die soziale Verfassung des Inkareichs*, Stuttgart, 1896, s. 51.

yani sınırları belirlenmiş bir toprak parçasını işgal etmiş olmanın dışında, devletin öğelerinin neredeyse tümünü oluşturmuşlardır.

Bunlardan biri ekonomik öğedir. Çoban yaşamında, işe ekonomi dışı bir güç karışmadan bile, yeterince belirgin bir mülkiyet ve gelir farklılaşması gelişebilir. Başlangıçta sahip olunan sığır sayısında tam bir eşitlik bulunduğunu kabul etsek de, çok geçmeden biri daha zengin olmuş, ötekisi daha yoksul düşmüş olacaktır. Akıllı bir hayvan besleyicisi, sürüsünü hızla çoğaltırken, dikkatli bir bekçi ve yürekli bir avcı olan kişi sürüsünü yırtıcı hayvanların vereceği zararlardan daha iyi koruyacaktır. Sahip olunan malın farklılaşmasında şans öğesinin de rolü olacaktır. Çobanlardan biri iyi bir otlak ve sağlıklı sulama yerleri bulurken, ötekisi bir salgın hastalık ya da kar veya kum fırtınası sonunda tüm sürüsünü yitirebilir.

Mal mülk farklılıkların hızla sınıf farklılıklarını getirir. Tüm malını yitiren çoban, kendisini zengin bir adama kiralamak zorunda kalır; böylece bir başkasından daha aşağı bir düzeye düşerek o kimseye bağımlı duruma gelecektir. Eskiçağ dünyasının üç bölgesinden neresinde çobanlar yaşamışsa, orada aynı öyküyle karşılaşırız. Meitzen, Norveç'in göçebe Laponları hakkında şunları yazar: "Bir aile için üç yüz ren geyiği yeterlidir; yalnızca yüz ren geyiği olan sürüsü bin baş geyiğe doğru giden bir zengin hizmetine girmek zorunda kalır."⁶ Gene Meitzen, Orta Asya göçebeleri hakkında şunları söyler: "Bir ailenin rahat yaşayabilmesi için üç yüz baş sığıra sahip olması gerekir; yüz sığıra sahip olmak, bunu borç içinde geçirecek bir yaşamın izleyeceği bir yoksulluğa düşmek demektir. Hizmetçinin efendinin topraklarını işlemesi gerekir."⁷ Ratzel, Afrika'nın Hotantoları hakkında bir tür *commendatio* [benzeri şeyler] yazar: "Hiçbir şeyi olmayan zengin hizmetine girmeye çalışır, bunda tek a-

macı sığır sahibi olmaktadır.⁸ Aynı koşulların İrlanda'da bulunduğunu bildiren Laveleye, feodal sistemin köklerini ve (*système féodal*) adının kaynağını, kabilenin zengin üyelerinin yoksul üyelerine borç olarak sığır vermeleri olgusunda araştırır; buna göre bir "fee-od" (sığır sahipliği), borç sürdüğü sürece, şefin, küçük mülk sahibini, "adamı" olarak kendine bağ tuttuğu ilk fief (tumar) idi.

Çobanların barışçı birliklerinde bile, bu ekonomik ve onun sonucu olan toplumsal farklılaşmanın, yaşlı bilge kişilerin klanlarının boşınançlarını zekice kullandıklarında yüksek rahipliği de kendinde birleştirebilen bir patriarklık (ataerkillik) ile kendi sürülerini daha da büyütme için nasıl derinleştirilebileceği konusuna burada yalnızca değinmekle yetiniyorum. Ama bu farklılaşma, "siyasal yollar" için içine girmediği sürece, ılımlı sınırlar içinde kalır. Becerikliliğin ve etkililiğin kesinlikle kalıtsal olduğu hiçbir zaman söylenemez. En büyük sığır sürüsü bile, aynı çadırda birden çok mirasçı büyürse, parçalanacaktır; şans ise kaypak bir durumdur. Bugün İsveç Laponlarının en zengin adamı, son derece kısa bir süre içinde, hükümetin kendisini beslemek için yardımda bulunmasını gerektirecek derecede tam bir yoksulluğa düşmüş durumdadır. Tüm bu nedenler, başlangıçtaki toplumsal ve ekonomik eşitlik durumunun, her seferinde yaklaşık olarak yeniden kurulmasına yol açar.* "Göçebeler ne ölçüde barışçı, ilkel ve gerçek göçebe iseler, aralarındaki göze çarpabilecek mal-mülk farklılığı da o kadar azdır. Yaşlı bir Tsaidam Moğolu şefinin, bir avuç tütünden, bir parça şekerden ve yirmi beş kopekten (kuruştan) oluşan vergisini ya da armağanını kabul ederken, duyduğu sevince tanık olmak insana dokunan bir durumdur."⁹

⁸ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 702.

* Bu bağlamda, tüm bu toplumlarda, kamuoyunun baskısı nedeniyle çok kez "aşırı cömertçe" armağanlar dağıtmak zorunda kalan zenginlerin "müflis" duruma düşebildiklerini de anımsamalıyız (Almanca baskıdaki dipnot).

⁹ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 555.

⁶ *Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen usw.*, Berlin, 1895, I, s. 273.

⁷ *a.g.y.*, I, s. 138.

Bu eşitlik “siyasal yollar” ile sürekli olarak ve büyük ölçüde bozulur. “Savaşların sürüp gittiği ve ganimetlerin alındığı yerlerde, kendini kölelere, kadınlara, silahlara ve safkan atlara sahip olmakta dile getiren büyük farklılaşmalar doğar.”¹⁰

Kölelere sahip olmak! Köleliği bulan ve böylece devletin boy atacağı toprağı işleyen, insanın insan tarafından ilk ekonomik sömürülmesi yöntemini yaratan göçebelere.

Avcı da savaşırlara girer ve tutsaklar alır. Ama aldığı tutsakları köle yapmaz; onları ya öldürür ya da kabilesine kabul eder. Kölelerin kendisine bir yararı olmaz. Bir avdan sağlanan ganimet saklanmaya, tahılın “kapital”e dönüştürülebilmesinden daha az elverişlidir. İnsanı bir iş makinesi olarak kullanmak düşüncesi, ancak, bir servetin biriktirilebildiği, diyelim ki, yalnızca bağımlı emek güçlerinin yardımıyla artırılabilen bir “kapital”in yaratılabildiği bir ekonomik düzeyde gerçekleştirilebilir.

Bu düzeye ilkin çobanlar erişti. Bir ailenin sahip olduğu işgücü toplamı, bir dış destek olmaksızın, ancak son derece sınırlı sayıdaki bir sürüyü birarada tutmaya ve onu yırtıcı hayvanlardan ve insanlardan oluşan düşmanların saldırılarına karşı korumaya yeter. “Siyasal yollar” işe karıştırılana dek yardımcı işgücü ender görülen bir şeydir; yer yer görülen bağımlı insanlar, büyük sürü sahiplerinin koruması altına giren çok yoksul klan üyeleri ile yabancı kabillerden kaçmış kimselerden ibarettir.¹¹

Bazı örneklerde yoksul bir çoban klanının tümü, yarı gönüllü olarak zengin bir kabilenin hizmetine girer. “Tüm halklar zenginlik derecelerine göre tutum takınırlar. Örneğin son derece yoksul olan Tunguslar, halleri vakitleri yerinde Tiçukeslerin ren geyiklerinin çobanı olarak kendilerine iş bulabildikleri için, Tiçukeslerin yerleştikleri yerlere yakın

yerlerde yaşamaya çalışırlar; çalışmaları karşılığında kendilerine ren geyiği verilerek ödeme yapılır. Sirjenlerin Ural Samoyetlerini boyunduruk altına almaları ise onların otlaklarını yavaş yavaş ele geçirmelerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.”¹²

Ama devlete son derece benzer bir örgüte sahip olan bu son örneğin dışında, kapitale sahip olmayan az sayıda işgücü çok büyük sürüleri beslemeye elvermez. Dahası, sürü gütmeye yöntemleri de sürülerde bölünmelere zorlar. Çünkü, otlaklara, İsviçre Alpleri’nde söylendiği gibi “aşırı yüklenilmemeli”, yani bir otlağa kaldırabileceğinden fazla sığır salınmamalıdır. Tüm sürüyü birden yitirme tehlikesi sürünün çeşitli otlaklara dağıtılması önlemiyle azaltılır. Böylece sığırlar arasında yayılan salgın hastalıklar, fırtınaya yakalanmalar ve benzeri yıkımlar sürünün yalnızca bir bölümünü etkiler, dıştan saldıran düşman bir vuruşta tüm sürüyü alıp götürmez. Bu yüzden, örneğin Hererolarda, “hali vakti yerinde her sürü sahibinin, sürüsünün ana bölümünün yanı sıra birçok öteki kolları beslemek zorunda olduğu görülür. Oğlan kardeşler ya da öteki yakın akrabalar, bunların yokluğu durumunda deneyimli eski hizmetçiler, sürünün yan kollarını güderler.”¹³

Bu yüzden, gelişmiş göçebe, tutsak aldığı düşmanın canına kıymaz; onu otlaklarında köle olarak kullanabilir. Düşmanın öldürülmesinden köle kılınmasına geçilmesini İskitlerin geleneksel bir töreninde gözlemleyebiliriz: İskitler tutsak aldıkları her yüz düşmandan birini, kurban olarak sunarlardı. Bunu anlatan Lippert, bu gelenekte “getirilen bir sınırlamanın, konulan bir yasağın başlangıcını” görür, “ve bu yasaklamanın, tutsak alınan bir düşmanın, kabilenin bir çobanının hizmetçisi olarak kazandığı değere dayandığı besbellidir.”¹⁴

¹⁰ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 702.

¹¹ Örneğin, Ratzel’e göre (*a.g.y.*, II, 214) bir dereceye dek “kölelik benzeri bir konum içinde” görünen Ovambolar, ve Laveleye’ye göre eski İrlandalılar (*Fuidhirs*) arasında durum budur.

¹² Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 648.

¹³ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 99.

¹⁴ Lippert, *Kulturgeschichte der Menschheit*, Stuttgart, 1886, s. 302.

Çobanların kabile ekonomisine köleliğin girmesiyle birlikte, sınırları çizilmiş bir toprak parçasına sahip olmak dışında, devletin asal öğeleri tamamlanmış olur. Böylece devletin biçiminin *tahakküm**, içeriğinin ise, insan emeğinin sömürülmesi olduğu ortaya çıkmış olur. Bundan sonra ekonomik farklılaşma ve toplumsal sınıfların oluşması yolunda hızla ilerlendiği görülür. Genellikle, sıradan özgür kimselelerin sürülerinden çok toplumun büyüklerinin, akıllıca bölümlere ayrılmış ve birçok silahlı hizmetçi tarafından daha iyi korunan sürüleri, varlıklarını azalmadan sürdürürler; herhangi bir yağmada, zenginler, savaş alanına çıkardıkları savaşçıların (kölelerinin) sayısına göre, kabilenin sıradan üyelerinden daha fazla ganimet alacakları için, sürüleri de daha hızlı büyür.

Aynı biçimde, başrahiplik görevi, başlangıçta hepsi birbirine eşit olan klan üyeleri arasında gittikçe derinleşen bir uçurumun doğmasına yol açar. Bu uçurum, sonunda, gerçek bir soyluluğun, zengin patriarkların soylarının kabilenin sıradan özgür üyelerinin karşısında yerlerini almalarına dek genişler. “Kızılderililerin en gelişmiş örgütlerinde bile, ne soyluluk ne de kölelik bulunmaktadır;” bu özellikleri, onların örgütlenmelerini Eski Dünya topluluklarının örgütlenmelerinden ayıran en önemli farkı oluşturur. Hem Eski Dünya’daki hem de Yeni Dünya’daki toplulukların örgüt-

lenmeleri sürü besleyen bir halkın patriarşisinde doğmuş örgütlenmelerdir.”¹⁵

Böylece, tüm gelişmiş çoban halkların, onları birbirlerinden ayıran üç sınıfa bölündüklerini, soylular (*Kitabı Mukaddes*’teki deyişle “baba evinin başları”), sıradan özgür üyeler ve köleler sınıfı olmak üzere, toplumsal ayrımlara uğradıklarını görürüz. Mommsen’e göre, “tüm Hint-Avrupa halklarında kölelik hukuksal bir kurum olarak vardır.”¹⁶ Bu Asya’nın ve Afrika’nın Aryanları ve Sami halkları kadar Moğol ve Hami toplulukları için de geçerlidir. Sahra’nın tüm Fulbe toplulukları arasında “toplum; prensler, şefler, avam halk ve köleler biçiminde bölünmüştür.”¹⁷ Aynı olguları, Hovalar,¹⁸ ve onların Polinezya’lı akrabaları olan “Deniz Göçebeleri” arasında olduğu gibi köleliğin hukuksal olarak yerleştiği her yerde görürüz. İnsan psikolojisi, ırkına, rengine bakmadan, benzeri koşullarda benzeri durumları yaratır.

Böylece çobanlar, yavaş yavaş geçimlerini savaşla sağlama, insanları tutsak işgücü motorları olarak kullanıp sömürme alışkanlığını edinmeye başlarlar. Göçebenin yaşam biçiminin kendisini “siyasal yollar”ı gittikçe daha çok kullanmaya ittiği söylenebilir.

Avcının en yüksek fiziksel güce ulaşması, yiyecek sağlama düzensizliği yüzünden engellenirken, göçebe, avcıdan bedence güçlü, o ölçüde becerikli ve kararlı olabilen biridir. Çoban, sürünün sütüyle düzenli beslenebildiği ve her zaman et bulabildiği için, tüm örneklerde varabileceği boyun bosun sınırlarına dek gelişebilir. Bu Asya’nın ve Afrika’nın sığır çobanlarına dek gelişebilir. Bu Asya’nın ve Afrika’nın sığır çobanları, örneğin Zulular kadar, Aryan at çobanları olan göçebelerde de görülen bir olgudur. İkinci olarak, çoban kabileleri ve avcı sürülerinden daha büyük bir hızla çoğalır-

* Almanca metinde *Herrschaft*, İngilizce çeviride *domination*. Alman devlet felsefecilerinin geliştirdiği bir kavram olan “*Herrschaft*” kavramı, Oppenheimer’in kullandığı bağlamda sosyal sınıflararası bir “hükmetme” ilişkisini ifade etmektedir. Yazara göre “*Herrschaft*” bir efendiler sınıfı ile alt sınıflar arasında “meşrutiyet” kazanmış, “geçerli” sayılan ve “süreklilik” taşıyan bir ilişkiler düzenidir. Bir “emretme” ve “itaat” ilişkisini betimleyen ve kavramı genellikle “*tahakküm*”, olarak çevirmeyi yeğledik. Bu kavram için bkz: F. Oppenheimer, *System der Soziologie*. Gustav Verlag, Stuttgart, 1964, C.I, s. 372-375 (ç.n.)

** Lippert’in bu sözleri pek doğru değildir. Kuzeybatı Amerika’nın ileri derecede gelişmiş ve toprağa yerleşmiş avcılarının ve balıkçıların hem soyluları, hem köleleri vardır.

¹⁵ Lippert, *a.g.y.*, II, S. 522.

¹⁶ *Römische Geschichte*, Altıncı Baskı, Berlin, I, s. 17.

¹⁷ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 518.

¹⁸ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 425.

lar. Bunun nedeni, ergin çobanların aynı ülkede avcılardan daha fazla beslenmeleri yanı sıra, daha çok hayvan sütüne sahip olmanın, anaların emzirme süresinin kısaltıp, bunun sonucu olarak, daha fazla çocuğun doğma ve daha fazla çocuğun olgunluk yaşına ulaşma olanağını vermesidir. Böylece Eski Dünya'nın otlakları ve bozkırları, insanlığın, belli aralarda kabından taşıp insanlığı bir sel gibi basan akınlara yol açan bitmez tükenmez kaynakları durumuna geldiler; öyle ki bunlara “*vaginale gentium*” (halkların rahmi) denmeye başlandı.

Ayrıca, çobanlar arasında, avcılar arasında görülenden çok daha büyük sayıda silahlı savaşçıların bulunduğunu görürüz. Bu çobanların her biri hem tek başına güçlü bir insandır, hem de hepsi bir araya geldikleri de en azından avcı sürüsü kadar hareketlidirler; çobanlar arasında deve ve at binicileri ise, avcılarla karşılaştırılmayacak derecede hareketlidirler. En iyi insan ögelerinden oluşan bu büyük kitle, ancak insanları yönetme alışkanlığı edinmiş köle sahibi bir patriarkın kalkını (arması) altında kurulabilecek bir örgüt, -mesleki olarak geliştirilmiş, bu nedenle de avcı toplulukların tek bir şefe hizmet yemini etmiş genç savaşçıların gevşek örgütünden üstün olan bir örgüt tarafından bir arada tutulabilir.

Avcılar, en iyi biçimde yalnız ya da küçük gruplar halinde avlanırlar. Çobanların en çok yararına olan durum ise, kişilerin içinde en iyi korunabildiği büyük gruplar biçiminde dolaşmaktır. Böyle bir grup tam anlamıyla silahlı bir akıncılar grubu demek olup, her konaklama yeri bir ordu kampı durumuna gelir.

Böylece kendiliğinden sıkı bir bağımlılık ve sağlam bir disipline dayalı taktikler geliştirilir. Ratzel'in dediği gibi, “çadırların çok eski zamanlardan beri değişmeden süregelen diziliş biçimini, göçebelerin yaşamındaki disiplinci güçlerin ürünü olarak görmek yanlış olmaz; çadır düzenine herkesin ve her şeyin belli, geleneksel bir yeri vardır; kampın kurulmasında ve bozulmasında, yerleşmede ve yeniden düzen-

lenmede hız ve düzen böyle sağlanır. Herhangi bir kimse- nin, buyruk almadan ya da büyük bir zorunlulukla karşı karşıya kalmadan yerini değiştirdiği görülmuş şey değildir. Bu sıkı disiplin sayesinde çadırlar bir saati aşmayan bir süre içinde dürülüp, katlanıp yüklenebilir.”¹⁹

Anımsanamayacak kadar eski çağlardan beri kuşaktan kuşağa geçirilegelen, avda, savaşta ve barışçı göç eylemlerinde sınanmış olan bu düzen, çoban kabilenin savaşçı yürüyüşünü de belirler. Böylece çobanlar, devletin daha yüksek ve daha güçlü örgütler geliştirmesine dek, kolay kolay karşı konamayan profesyonel savaşçılar durumuna gelirler. Çoban ve savaşçı sözleri aynı anlama gelir olur. Ratzel'in Orta Asya göçebeleri için söylediği şu sözler, tüm göçebeler için geçerlidir: “Göçebe, çoban olarak ekonomik, savaşçı olarak siyasal bir kavramdır. Göçebenin herhangi bir işi yaparken, onu bırakıp savaşçılığa ya da soygunculuğa geçmesi zor değildir. Göçebe için, yaşamda, her şeyin bir barışçı, bir savaşçı; bir doğru, bir eğri, çalıp çırpıcı yolu vardır; bu yollardan biri ya da ötekisi, kendisine koşullara göre daha uygun görünür. Hatta balıkçılık ve gemicilik bile, Hazar'ın doğusundaki Türkmenlerin elinde korsanlığa dönüşmüştür... Bir çobanın görünüşte barışçı nitelik taşıyan işleri, savaşçının işleri olur; çobanların ucu kıvrık asaları, bir savaş aracı durumuna gelir. Atlar sonbaharda otlaktan güçlenmiş olarak döndüklerinde ve koyunların ikinci kırılması tamamlandığında, göçebenin aklına o zaman dek ertelediği bir kan davası ya da bir soygun seferi (sözlük anlamıyla “sığır edinme”, “sığır aşırma” demek olan *Baranta*) düşer. Baranta, hak, hukuk sorunlarının tartışılmasında ya da onurla ilgili kavgalarda veya kan davalarında hem misilleme hem de düşmanın sahip olduğu en iyi şeyleri, yani hayvanlarını ele geçirme amacı yolunda kişinin kendi çıkarlarına uygun biçimde davranma hakkının kullanılmasıdır. Daha bir barantaya katılmamış gençlerin önce *batir* (kahraman) adını

¹⁹ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 545.

kazanmaları gerekir; onur sahibi olduklarını ileri sürüp kendilerine saygılı davranılmasını ancak ondan sonra isteyebilirler. Serüven isteğiyle birleşmiş bir sahip olma hazzı, yavaş yavaş, intikamcı, kahraman ve soyguncu derecelerine düşerek gelişir.”²⁰

Kara göçebelerinde gözlemlenen bu gelişmelerin hemen hemen aynısı deniz göçebeleri olan Vikinglerde de görülür. İnsanlık tarihinde adı geçen en önemli örneklerin bakılırsa, deniz göçebeleri, denize açılan kara göçebelerinden başkaları olmadıklarına göre, bu benzerlik son derece doğal bir durumdur.

Çobanların at ya da “çöl gemisi” (deve) yerine “deniz atları” (tekneler) kullanarak yağmacı seferlere kalkışmakta duraksamadıklarını gösteren sayısız örneklerden biri Hazar’ın doğusundaki Türkmenlerdir.²¹ Bir başka örneği İskitler sunarlar: “Komşularından denizcilik sanatı öğrenir öğrenmez Homeros’un (*İlyada*, XIII, 3’te) ‘saygıdeğer süvariler, yoksul ama dünyanın en dürüst insanları’ dediği bu oradan oraya dolaşan çobanlar, Baltık’taki ya da İskandinavya’daki kardeşleri gibi, gemici olmaya kalkıştılar. Eski Yunanlı coğrafyacı Strabon (Cas. 301’de) onlardan şöyle yakınmaktadır: ‘Denizciliğe kalkışınca, korsanlık yapıp yabancıları öldürmeye başlayarak daha da kötüleştiler; birçok kavimle karışarak, onlardan, ufak tefek şeyler alıp satmayı ve savurganlığı öğrendiler.’”²²

Söylendiği gibi Fenikeliler gerçekten bir Sami halk iseler, kara bedeviliğinden “deniz bedeviliği”ne geçmenin, yani savaşkan soyguncular durumuna gelmenin son derece önemli bir başka örneğini oluştururlar. Bu durum, iste Küçük Asya kıyılarından, ister Dalmaçya’dan, isterse Kuzey Afrika kıyılarından çıkıp gelmiş olsunlar, Akdeniz kıyılarındaki zengin ülkeleri yağmalayan sayısız halkın çoğu için geçerlidir. Bu yağmalar, Mısır kayıtlarında, Helenlerin Mı-

sır’a girmelerine izin verilmeyişi²³ örneğinde gördüğümüz gibi, çok eski tarihlerde başlar ve günümüze, örneğin Rif korsanlarına kadar sürer. Kuzey Afrika’nın Mağriplileri, her ikisi de başlangıçta kara göçebeleri olan Araplar ile Berberilerin karışmasından oluşan bu halk, söz konusu değişimin belki de en iyi bilenen örneğidir.

Bir çobanlık ara aşamasından geçmeden, balıkçılıktan doğrudan doğruya deniz göçebeliğine, yani deniz soygunculuğuna geçilmesinin örnekleri de vardır. Çobanların köylüler üstünde üstünlük sağlamalarına yardımcı olan nedenleri daha önce görmüştük: Bunlar oluşturdukları kalabalıkların sayıca daha büyük olması ile, bireylerin yürekli ve hızlı karar alma yeteneklerini geliştiren ve tüm kitleyi bir bütün olarak sıkı bir disiplin içinde eğitip yetiştiren hareketlilik idi. Tüm bunlar deniz kıyısına yerleşmiş balıkçılar için de geçerlidir. Kuzeybatı Kızılderililerin de (Tlinkitlerde ve öteki topluluklarda) görüldüğü gibi, balık bakımından zengin bölgeler, oldukça yoğun bir nüfusun oluşmasına izin verirler; köle yaşamını sürdürebilmesi için gerektiğinin ötesinde balık tutabileceği için, bu yöreler köle edinmeye de olanak verir. Bu nedenle, Kızılderililer arasında yalnızca burada köleliğin bir kurum biçiminde geliştiğini; bu yüzden de köleliğin yanı sıra, balıkçı topluluklarda, çobanlar arasında görülene benzer biçimde bir tür plütokrasinin (zenginler sınıfının) çıkmasına varan kalıcı ekonomik farklılıkların oluştuğunu görürüz. Çobanlar arasında olduğu gibi, bunlar arasında da, köleler üzerinde komuta etme alışkanlığı, giderek yönetme alışkanlığı ve “siyasal yollar”ı kullanma hazzı yaratır. Gemicilikte geliştirilen sıkı disiplin, böyle alışkanlıkların kazanılmasından yana işler. “Bir balıkçı grubunun balık avcılığında, tayfalar arasında görülen disiplinin yararları az değildir. Tayfaların, büyük balıkçı teknelerinin her

²⁰ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 390-391.

²¹ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 390-391.

²² Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 471.

²³ Kulischer, “Zur Entwicklungsgeschichte des Kapitalzinses”, *Jahrbücher für National-Ökonomie*, III. dizi, cilt 18, s. 318, Jena, 1899: (Strabon, “Yağmacılar ve kendi ülkelerinde toprakların kıtlığından dolayı başkalarının topraklarında gözü olanlar” der.).

birinde seçilen bir öndere mutlak boyun eğmeleri gerekir; çünkü başarı böyle bir boyun eğişe bağlıdır. Bir geminin komutanı olmak, daha sonra bir devlete komuta etmeyi kolaylaştırır. Solomon Adası yerlilerini tümüyle vahşi bir topluluk saymaya alıştı; bununla birlikte bu toplulukların güçlerini biraraya toplayan tek durum, bir deniz seferidir.”²⁴

Amerika'nın Kuzeybatısındaki Kızılderililer, Eski Dünya'daki benzerleri gibi ünlü deniz soyguncuları durumuna gelememişlerse, bunun nedeni, ulaşabilecekleri kadar yakın çevrelerindeki komşularının hiçbirinin zengin bir uygarlık geliştirmemiş olmasıdır; yoksa gelişmiş tüm balıkçılar korsanlık yaparlar.

Bu nedenle, ekonomik varlıklarının temeli sığır yetiştiricilerinin kine benzediği için Vikingler, “siyasal yollar” a başvurmakta sığır çobanı akıncılar kadar yeteneklidirler; ve gene onlara benzer biçimde, geniş ölçüde devlet kurucuları olmuşlardır. Bundan sonra Vikinglerce kurulan devletlere “deniz devletleri” adını verip, Eski Dünya’da çobanlarca, Yeni Dünya’da avcılarca kurulan devletlere “kara devletleri” diyerek, bu ikisinin ayracağız. “Gelişmiş fetih devleti”nin yarattığı sonuçlar incelenirken, deniz devletleri üzerinde uzun boylu durulacak. Ama devletin gelişmesini ve *ilkel fetih* devletinin gelişmesini tartıştığımız sürece, kendimizi kara devleti ile sınırlandırılmalı ve deniz devletlerini için içine katmamalıyız. Her iki devletinde aynı temel öğelere sahip olmasına ve aynı gelişimi göstermesine karşın, deniz devletlerinde bu gelişimin tipik sürecinin daha da açıklıkla görülebilmesi nedeniyle, önce kara devletinin incelenmesi uygun olur.

Kara Devletinin Oluşumu

Avcı sürüleri,* hem sayıları bakımından, hem de tek tek savaşçıların güçleri bakımından, arada kapıştıkları çobanlarla karşılaştırılamayacak kadar zayıftırlar. Dolayısıyla,

²⁴ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 123.

* Almanca *Jägerhorden*, İngilizce “*hordes of huntsmen*”.

doğal olarak çobanların vuruşlarına karşı duramaz, bozkırlara ve dağlara kaçarlar. Çobanlar, yalnızca işin fizik güçlüklerinden dolayı değil, sığırları buralarda otlak bulamayacağı için, onları kovalarken buralara dek gelme eğilimi göstermezler; avcılar ya böyle yerlere kaçar ya da Afrika’da çok eskilerden beri görüldüğü gibi, çobanlarla bir tür sığınma ilişkisi içine girerler. Hiksoslar Mısır’a girdiklerinde kendilerini böyle bağımlı avcı toplulukları izliyordu. Avcılar korunmalarının karşılığı olarak, genellikle, av ganimetleri biçiminde önemsiz haraçlar verirler ve çobanlar adına yöreyi kolaçan etme ve gözetleme işlerini görürler. Ama avcılar “anarşist ruhlu” kimseler oldukları için, düzenli bir işte çalışmaya boyun eğmek yerine, yıkımlarına yol açacak yolu seçerler. Bu nedenlerden dolayı, çobanlarla avcıların karşılaşmalarından şimdiye dek hiçbir devlet doğmamıştır.

Deneyimsiz savaşçılardan oluşan disiplinsiz köylü orduları da, sayıca daha üstün durumda olsalar bile, uzun dönemde, tepeden tırnağa silahlanmış çobanların saldırılarına karşı koymakta avcılardan daha yetenekli görünmezler. Ne var ki köylüler (avcılar gibi) kaçamazlar. Köylü toprağına çivilenmiştir ve düzenli çalışmaya alışmıştır. Toprağında kalır, boyun eğer ve kendini yenenlere haraç öder; *Eski Dünya’da kara devletlerinin oluşumu işte böyle olmuştur.*

Büyük sürü hayvanlarının, sığırların, atların, develerin bulunmayıp sonradan getirildikleri Yeni Dünya’da ise, köylüleri, çobanların değil, silah kullanmaktaki ve askerî disiplinlerindeki kat kat üstün becerilerinden dolayı, avcılarının yendiklerini görürüz. “Eski Dünya’da uygarlığı çoban ile köylü arasındaki zıtlığın geliştirdiğini görüyoruz; Yeni Dünya’da ise bu zıtlık, yerleşik ve göçebe kabileler arasındadır. Tarımla uğraşan Toltekler, kuzeyden kopup gelerek sınırları içine giren, oldukça yüksek düzeyde bir askerî örgütlenişe sahip olan vahşi kabilelerle, İranlıların Turanlılar*

* İran’ın doğusunda Amu Derya’nın ötesindeki ülkelere verilen Turan adından gidilerek, buralarda yaşayan Türklerin ve Moğolların ataları olan göçebe toplulukları “Turanlılar” denir. Uygur İran toplumlarının bu vahşi (uygarlaş-

ile giriştikleri türden ardı arkası kesilmeyen savaşlar yaptılar.”²⁵

Bu sözlerin yalnızca Peru ve Meksika için değil, tüm Amerika için geçerli olması, uygarlığın dayandığı temellerin dünyanın her yerinde aynı olduğu, uygarlığın gelişmesinin ise çok çeşitli ekonomik ve coğrafi koşullarda düzenli ve tutarlı bir çizgi tuttuğu görüşüne güçlü bir dayanak sunmaktadır. Olanak bulduğu ve elinde güç bulunduğu zaman insan, yaşamını sürdürmek için “ekonomik yollar”dan çok “siyasal yollar”ı seçer. Bu Maeterlinck’in *Aruların Yaşamı* adlı yapıtında, zahmetli bir çalışma yerine soygunculukla yabancı bir kovandan bal almanın tadını bir kez aldıktan sonra, artık geçim sağlamanın “ekonomik yolları”na başvurmaktan vazgeçen arı “oğul”larından söz edişine bakılırsa, insanlarda görülen bir eğilim de değildir. Çalışkan arılardan ortaya soyguncu arılar çıkmıştır.

Evensel tarihteki yerleri pek önemli olmayan Yeni Dünya’daki devlet kuruluşlarını bir yana bırakırsak, tüm devletlerin doğuş nedeninin, köylüler ile çobanlar, çalışanlar ile soyguncular, alçak vadilerdeki topraklarla yüksekteki yaylalar arasındaki zıtlık olduğunu söyleyebiliriz. Sosyolojiyi coğrafi açıdan ele alan Ratzel, bunu büyük bir kavrayışla şöyle ortaya koymaktadır: “Göçebelerin tek yaptıkları şey uygarlıkları yıkmak değildir. Şunu unutmamalıyız ki, şimdi üzerinde durduğumuz nokta, göçebelerin devletler, hatta çok güçlü devletler kurabilmeleriyle ilgili yönleridir. Göçebelerin savaşçı karakterleri, devletlerin doğuşunda büyük rolü olan bir etmendir. Bu olgu, göçebe hanedanların ve orduların egemenlik kurdukları büyük Asya devletlerinde, Türkler tarafından yönetilen İran’da, Moğollar ve Mançular tarafından fethedilen ve yönetilen Çin’de, Hindistan’ın Moğol ve Racput devletlerinde, önceden birbirine düşman olan ögelelerin daha sonra verimli bir kaynaşmasının tam anlamıyla

mamış, göçebe) topluluklarla yüzyıllarca süren savaşları, Zaloğlu Rüstem adlı İran kahramanının çevresinde örülen efsanelerde dile getirilmiştir (ç.n.).

²⁵ Ratzel, *a.g.y.*, I, s. 591.

gelişmediği Sudan sınırındaki devletlere oranla daha açıkça görülebilir. Göçebelerin büyük vuruşlarının uygarlığı geliştirici etkilerinin, önceleri barışçı eylemlere ve yapıtlara zarar dokunan savaşçı eylemlerin bir sonucu olarak geldiği gerçeği, dünyanın hiçbir yerinde, göçebe halklarla çiftçi halkların birbirlerine komşu oldukları Sudan sınırında olduğu kadar açıklıkla görülmez. Bu savaşçı eylemlerin önemi, göçebelerin, böyle bir birleştirici güç olmadan kolaylıkla birbirlerinden kopup ayrılma eğiliminde olan yerleşik halkları bir arada tutma yeteneklerinden gelmektedir. Göçebeler yerleşik çiftçileri boyunduruk altına alarak birlikte yaşamayı öğretirken kendileri de onlardan pek çok şey öğrenirler... Bununla birlikte, çalışkan ve akıllı halklar olan bu (köylü) halklar, hükmetme irade ve gücüne, savaşçı ruha, devlet düzenine ve bu düzene baş eğme duygusu gibi niteliklere sahip değildirler. Bu nedenle, Mançuların Çinli uyrukları gibi, Sudan’ın çölden gelme efendileri de zenci halklar üzerinde yönetimlerini kurmuşlardır. Bu, geniş bozkırların yanında zengin tarım topraklarının bulunduğu; toprağa yerleşik halkların yüksek maddi kültürlerinin, şiddete başvuru olarak, enerji, savaş yeteneği ve yönetme isteğiyle dolu bozkır sakinlerinin hizmetine sokulduğu ve üstün devlet kuruluşlarının görüldüğü Timbuktu’dan Pekin’e dek uzanan geniş bir bölgede geçerli olan bir yasadır.”²⁶

Devletin oluşumunun bir çoban kabilesinin ya deniz göçebelerinin, çiftçi bir halkı boyunduruk altına almasından başlayarak, altı aşamadan geçtiği söylenebilir. Ne var ki, şimdi yapacağımız açıklamalara bakılarak, gerçek tarihsel gelişmenin her bir somut örnekte bu aşamaları birer birer geçeceği sanılmamalı. Öte yandan, ileri süreceğimiz kanıtların salt kuramsal bir yapıya dayandığı sanısına kapılmak hem dünya tarihinde, hem etnolojide (çağdaş ilkel topluluklarda) bol bol örnekleri bulunduğu gibi, bu altı aşamayı birer birer geçtiği anlaşılan devletler de vardır. Gene de aşama-

²⁶ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 370.

lardan birini ya da birkaçını atlamış olan devletlerin sayısı daha fazladır.

Birinci aşama, ne barış antlaşmaları, ne silah bırakışımı ile kesilen sürekli sınır kavgalarındaki soygunculuklardan, adam öldürme eylemlerinden oluşur. Erkeklerin öldürülmesi, çocukların ve kadınların alınıp götürülmesi, sürülerin yağmalanması ve evlerin barkların yakılıp yıkılması, bu aşamanın belirtileridir. Saldırıları önce yenilgiye uğratılmış olsalar da, kan davası gütmeyi görev edinmenin etkisiyle, gittikçe daha güçlü topluluklar olarak geri gelirler. Bazen çiftçiler grubunun da, toparlanıp kendi milis güçlerini örgütlenendirip, arada sırada kendisinden daha çevik olan düşmanlarını geçici bir süre için yenilgiye uğrattığı görülebilir; ama çiftçilerin seferberlik hazırlıkları çok yavaş, ikmal maddelerini savaş alanına taşımaları çok masraflı olur. Düşmanları, yiyecek depoları olan sürülerini kendileriyle birlikte savaş alanına getirdikleri halde, çiftçilerin milis güçleri yiyecek kaynaklarını savaş alanına getirmezler. Güneybatı Afrika'da Almanlar, yiyecek ikmal üssüne kadar uzanan bir demiryoluna, bir ikmal trenine sahip olup, gerilerinde Alman İmparatorluğu'nun milyonlarının desteği bulunan disiplinli ve üstün bir güç olduğu halde, kendilerini kesin bir yenilgiye uğratan bir avuç çoban savaşçının karşısına çıkarabileceği güçlüklerin ne demek olduğunu gördüler. İlkel topluluğun üyelerinden oluşan birliklerde bu güçlükler, savaşın ekilip, biçilmeyen topraklarda sürdüğü durumlarda, yalnızca tarlalarına yakın toprakları düşünen çiftçinin dar görüşlülüğünden dolayı, daha da artar. Bu nedenler yüzünden, böyle durumlarda, uzun dönemde, küçük ama kolayca harekete geçirilebilen birliklerin, panterin yaban sığırını devirmesine benzer bir biçimde, büyük, ancak dağılmış kitleleri yendiği görülür.

Devletlerin oluşumunun ilk aşaması budur. Devlet bu noktada yüzyıllarca, bazen bin yıl öylece kalabilir. Bu durumun son derece karakteristik bir örneği aşağıda sunulmaktadır:

“Her bir Türkmen kabilesinin otlağı, ‘yağma bölgesi’ olarak adlandırılacak geniş bir kuşakla sınırlanmıştır. Horasan’ın kuzeyindeki ve doğusundaki tüm bölgeler, sözde İran’ın egemenliği altında bulunmakla birlikte, onlarca yıldır İran’dan çok Türkmenlere, Goklenlere, Jomudlara ve İran’a komşu olan ovaların öteki kabilelerine aittir. Aynı biçimde, Tekinzeler, öteki Türkmen kabileler kuvvet ya da rüşvet ve benzeri yollarla bir tampon güç olarak kullanılmak üzere bölgede bulundurulana kadar, (Türkistan’da) Hiva’dan Buhara’ya dek uzanan tüm toprakları yağmaladılar. Çin, eskiçağdan beri Çemi Vahası gibi önemli stratejik noktaları ele geçirerek büyük bir nüfuzla sahip olurken, Doğu Asya ile batı Asya arasında uzanan bu bölgenin ortasındaki bozkırlara bitişik olan vahalar dizisinin tarihinde, buna benzer sayısız örnek gösterilebilir. Kuzey ve güneyden gelen ve sınırları geçerek bölgeye saldıran göçebeler, kendilerine cennet adaları gibi görünmüş olabilecek bu verimli vahalara yerleşmek için sürekli bir çaba gösterdiler. Ve ister ganimetle yüklü, ister bir yenilgiden sonra kaçmakta olsun, her göçebe sürüsü koruyucu bozkıra geri dönme olanağına hep sahip olmuştur. Uğranabilecek kaçınılmaz tehlikeler, Moğolların sürekli olarak zayıflamasıyla ve Tibet’in kurduğu gerçek egemenlikle önlenebilmişse de, Dungenelerin patlak veren son ayaklanmaları, hareketli bir kabilenin akınlarının, bu uygarlık adacıklarını nasıl kolaylıkla basabileceğini göstermiştir. Uygarlık adacıklarının güvenlikleri ancak, göçebelerin yok edilmesiyle kesin olarak sağlanabilir ki, bu da, Orta Asya’ya açık bozkırlar bulunduğu sürece olanaksız bir şeydir.”²⁷

Tüm Eski Dünya tarihi, bilindiği gibi, doğrudan doğruya fetih değil, yağma amacı taşıdıkları sürece, devletin gelişmesinin bu ilk aşaması olarak nitelendirilmesi gereken büyük çaplı akınlarla doludur. Bu akınlar, Batı Avrupa’ya, Keltler, Cermenler, Hunlar, Avarlar, Araplar, Macarlar,

²⁷ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 390-391.

Tatarlar, Moğollar ve Türkler eliyle karadan bunaltırken, Vikingler ve Sarakenler deniz kıyılarından ve su yollarından yaptıkları ardı ardına saldırılarla Batı Avrupalıları bıktırıp usandırmışlardır. Bu göçebe sürüleri alışkanlık edindikleri yağma bölgelerinin çok ötekilerine geçip, tüm kıtayı bir sel gibi basmışlardır. Bazen ortadan yok olmuş, geri çekilmiş ya da özümlemişler, ama gerilerinde yerle bir edilmiş ülkelerden başka bir şey bırakmamışlardır. Bununla birlikte, birçok örnekte, silip süpürdükleri ülkelerin bazı bölgelerinde, açıkçası köylü halk üzerinde kalıcı bir egemenlik kurdukları yerlerde, devletin oluşumunun doğrudan doğruya altıncı ve son aşamasına doğru ilerlemişlerdir. Ratzel, aşağıdaki satırlarda, bu yolda gelişen kitlesel göç hareketlerini yetkin bir biçimde betimlemektedir:

“Büyük göçebe sürülerinin, özellikle orta Asya ve ona komşu ülkelerde görülen akınları, olağanüstü güçlü bir sel biçimini aldığından, yavaş yavaş, adım adım ilerleyen akınlardan farklı bir yönde gelişir. Bu bölgenin göçebeleri, Arabistan ve Kuzey Afrika göçebeleri gibi, yaşam biçimlerinde görülen hareketliliği, tüm kitlelerini tek bir amaç için bir arada tutan bir örgütlenişle birleştirirler. Kabile aşamanın patriarkal tutunumundan [kohezyonundan, dayanışmasından] kolaylıkla, zorbaca bir iktidar ve çok büyük bir kudret geliştirebilmek bu göçebelere özgü bir nitelik olarak görünür. Böylece, bir ırmağın kararlı ama geniş bir yatakta durgun akışının tersine, kabarmış ırmaklara benzer bir biçimde, kitlelere buyuran yönetimler doğar. Avrupa tarihi kadar Çin, Hindistan ve İran tarihleri de bu akınların taşıdığı tarihsel önemi yansıtır. Göçebe sürüleri eşleri ve çocukları, köleleri ve arabaları, sürüleri ve tüm kişisel eşyalarıyla otlaklarında dolaşırcasına komşu ülkeleri basarlar. Bu ağırlıklar onların hızlarını düşürmesine karşın, toplam güçlerini de o oranda artırır. Bu sürüler bölgenin dehşete düşmüş sakinlerini önlerine katıp kovalar ve fethettikleri ülkeleri tüm zenginliklerini yutarak bir sel gibi kaplarlar. Her şeylerini yanlarında taşıdıklarından, yeni yerleşme yerleri de tüm malları ile

donatılmış olur ve böylece sonunda yerleştikleri yer, aynı zamanda [etnik birliğe sahip insanların yaşadığı bir bölge oluşturarak] etnografik bir önem de kazanır. Macarlar Macaristan’ı bir sel gibi böyle bastılar, Mançular Çin’i, Türkler İran’dan Adriatik Denizi’ne kadar uzanan ülkeleri böyle istila ettiler.”²⁸

Burada Hamiler, Samiler ve Moğollar için söylenen, hiç değilse bir dereceye dek, Aryan asıllı çoban kabileler için de söylenebilir. Bu söylenenler aynı zamanda gerçek zenciler, hiç değilse zencilerin geçimlerini tümüyle sürülerinden sağlayan bölümü için de geçerlidir: “kafirlerin hareketli, savaşçı kabileleri, şiddete dayanan eylemlere girişip çok geniş bölgelerin etnolojik ilişkilerini altüst etmek için, yalnızca çekici bir amaçla karşılaşmayı bekleyen bir yayılma gücüne sahiptir. Doğu Afrika böyle çekici bir nitelik gösterir. Burada iklim, kıtanın iç bölgelerindeki gibi sürü yetiştirmeyi olanaksız kılmadığı ve dolayısıyla göçebelere saldırı gücünü işin başında felce uğraticı nitelikte olmadığı gibi, birçok barışçı tarımcı halkın gelişmesine de olanak vermiştir. Göçebe Kafir kabileleri, Zambezi’nin verimli topraklarını ve Tanganika ile kıyı arasındaki dağlara dek uzanan yerleri silip süpüren bir sel gibi aktılar. Kıyıda, Hami halklarının bir volkan gibi patlak veren akınlarının öncü dalgası olarak kuzeyden gelen Vatusiler ile karşılaştılar. Bu bölgenin eski sakinleri, ya kökleri kazınarak yok edildiler, ya serf durumuna getirilip daha önce sahibi oldukları toprakları ekip biçtiler; ya da savaşmayı sürdürdüler veya fetih dalgasının dokunmadığı yerleşme yerlerinde varlıklarını sürdürdüler.”²⁹

Tüm bunlar, yakın geçmişte, gözlerimizin önünde oldu; günümüzde gözlerimizin önünde olmakta. Bu tür hareketler binlerce yıldan beri “Zambezi’den Akdeniz’e dek tüm Doğu Afrika’yı sarsmakta”. Mısır’ın beş yüzyılı aşkın bir süre için doğunun ve kuzeyin çöllерinin “günümüze dek sürülerini

²⁸ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 388-389.

²⁹ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 130-104.

Nil ile Kızıldeniz arasındaki yerlerde güden”³⁰ çoban kabilelerinin atalarının yönetimi altında kalmasına yol açan Hiksos akını, bu tür devlet kuramının bildiğimiz ilk örneğidir. Bunun hem Nil ülkesinde hem güneyde, Angola’daki Portekizli tacirlerin onaltıncı yüzyılın sonu gibi erken bir tarihte tanıdıkları, Orta Kongo bölgesinin güney kıyılarındaki Muata Jamvo gibi uzak ülkelerden tutun da, ancak günümüz Avrupası’nın üstün savaş örgütüne diz çöktürülebilen Uganda İmparatorluğu’na kadar uzanan bölgelerde, öteki devletler izledi. “Çöl bölgeleriyle uygarlıklar, hiçbir zaman yan yana barış içinde duramazlar; aynı savaşları bıkmadan usanmadan yineleyerek birbirleriyle uğraşır dururlar.”³¹

“Aynı savaşları bıkmadan usanmadan yinelerler!” deyişiyle ana çizgileriyle evrensel tarih anlatılmış olur. Çünkü temel özellikleri bakımından insan benliği dünyanın her yerinde aynıdır. İnsan benliği, çevreden gelen aynı etkilere uyarak, her renkten ırkta, tropiklerde olduğu kadar ılıman bölgelerde de olmak üzere, dünyanın her yerinde aynı davranışları gösterir. İnsanın, tarihin yeterince gerilerine gidip, ayrıntıların birbirlerinden farklı yanlarının, genel gidişin ana çizgisinin yönünü görmemizi engellemeyecek bir bakış noktası seçmesi gerekir. O zaman, savaşın, göç eden, çalışan insanlığın “biçim”leri gözümüzden silinirken, insanlığın hep aynı olan, hep yenilenen değişikliklerle süregiden “özü”nün kendini bir örnek yasalarda ortaya koyduğunu görürüz.

Bu birinci aşamadan yavaş yavaş ikincisine, köylülerin binlerce başarısız ayaklanma girişiminden sonra yazgılarına

boyun eğip her türlü direnmeyi bıraktıkları ikinci aşamaya geçilir. İşte bu sırada en vahşi çobanın bilincinde bile öldürülmüş bir çiftçinin artık tarlayı süremeyeceği ve baltayla kesilip devrilmiş bir ağacın artık meyve veremeyeceği düşüncesi doğmaya başlar. O zaman, olanak bulunduğu durumlarda, kendi çıkarına olarak, köylünün yaşamasına, ağacın ayakta kalmasına izin verir. Çoban topluluklarının gene, daha önce olduğu gibi, her bir üyesi tepeden tırnağa silahlı olarak akınlara giriştikleri görülür; ama artık bu akınlara savaşmak ve şiddete başvurarak bir şeyler ele geçirmek amacı ve beklentisi yoktur. Akıncılar yalnızca karşılarındakileri tüm bir saygıya zorlamaya, ya da tek tük direnişleri kırmaya yetecek kadar yakıp yıkıp, vurup öldürürler. Ama genellikle, yavaş yavaş gelişen bir örfi hukuka, kendisinden tüm kamu hukukunun gelişeceği hukukun bu ilk tohumuna uygun olarak, çobanlar artık çiftçilerin yalnızca “artı”sına el koyarlar. Yani, çiftçinin evine, araç gereceğine ve bir sonraki ürünün elde edilmesine dek yiyip içeceği şeylere dokunmazlar.* Birinci aşamada çoban, arı kovanını soyayım derken mahveden ayıya benzer; ikinci aşamada, arılara kışı geçirmelerine yetecek kadar bal bırakan arıcıya.

Birinci aşamadan ikinci aşamaya geçilirken gösterilen gelişme gerçekten büyüktür. Hem ekonomik hem siyasal alanda çok büyük bir adım atılmıştır. Başlangıçta, gördüğümüz gibi, çoban kabilenin ele geçirme biçimi salt elkoyucu nitelikteydi. Sonuçlarını düşünmeden, içinde bulunulan anın hatıranı, geleceğin zenginlik kaynaklarını kurutmuş oluyordu. İkinci aşamadan sonra ele geçirme ekonomik bir biçim alır; ekonomik bir biçim alır, çünkü tüm

³⁰ Thurnwald, “Staat und Wirtschaft im alten Aegypten,” *Zeitschrift für Soz. Wissenschaft*, cilt, 4, 1901, s. 700-701.

³¹ Ratzel a.g.y., II, s. 404-405. (Gumplowicz, *Rassenkampf*, s. 264. “Ranke, zengin ve kendine yeterli Mısır’ın farklı tanrılara tapınan komşu kabilelerin iştahını kabarttığını söyler. Yabancı hanedanlar ve yabancı kabileler, çoban halklar adı altında, Mısır’ı yüzyıllarca yönettiler.” Gerçekten, evrensel tarih, Ranke’nin bu sözlerinden daha karakteristik sözlerle özetlenemezdi. Çünkü Mısır için söylenen bu sözlerle, tüm insanlık tarihinin bir özeti verilmiş olur (İngilizce’ye çevirenin notu).

* Ratzel (a.g.y., II, s. 393’de) Araplardan söz ederken, “köleleri beslemenin güçlüğü, köle sahibi olmaya olanak vermez. Çok sayıda insan, boyunduruk altında yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olanın ötesinde sahip oldukları her şey ellerinden alınmış olarak tutulur. Vahalarda yaşayan halkları soymak için, hasat zamanlarında uğrayarak, tüm bir vahayı bir malikaneye döndürürler, bu, çöle özgü bir egemenlik biçimidir” der.

ekonomi akıllı bir ev yönetimine* dayanır, bir başka deyişle, geleceğin gereksinimleri düşünülerek o anın zevklerinin dizginlenmesine dayanır. Çoban “kapitale dönüştürme”yi öğrenmiştir. O zamana kadar yabani hayvanlar gibi avlanan insanın bir değer kazanıp, bir servet kaynağı olarak görülmeyle başlanmasıyla, siyasal alanda çok büyük bir adım atılmış oldu. Bu, her türlü köleliğin, her türlü boyunduruğun ve her türlü sömürünün başlangıcı olmakla birlikte, aynı zamanda, kan ilişkilerine dayanan ailenin ötesinde daha yüksek bir toplum biçiminin doğuşunun da başlangıcıdır. Soyunlarla soyulanlar arasında hukuksal bir ilişki dokusunun ilk ilmiklerinin, o zamana kadar birbirlerinin “can düşmanı” olan kimselerin aralarındaki uçurumu nasıl öterek kapadığını görürüz. Böylece köylü, yaşamın çıplak (en temel) gereksinimlerine sahip olmak yolunda *hak* benzeri bir şey elde etmiş olur; bundan böyle direnmeyen bir insanı öldürmek ya da nesi var, nesi yoksa elinden almak bir *haksızlık* olarak görülür.

Bundan da önemlisi, yavaş yavaş, o zamana kadar görülmedik incelik ve yumuşaklıkta bir ağ örülmeye başlanır; bu ağ yağmalanan ganimetlerin bölüşülmesini düzenleyen geleneklerden daha insanca bir ilişki sistemi getirir. Çobanlar artık köylülerle yalnızca kavga sırasında karşılaşmadıkları için, köylülere haklı temellere dayanan sorunlarını saygılı bir biçimde duyurma hakkının tanınması, ya da bunlara çözüm bulunması olasılığı daha fazla olacaktır. Denkserliğin (hakkaniyetin) “başkalarından ne tür bir davranış görmek istersen, onlara öyle davran” biçimindeki “zorunlu buyruğu”, çoban topluluklarda o zamana kadar yalnızca kendi kandaşları ve kabile üyeleri arasında geçerli bir kuraldı. Şimdi ilk olarak bu ilke, utangaç bir biçimde ve alçak bir sesle, kan akrabası olmayan yabancılar yararına olarak da fisıldanmaya başlanır. Bu başlangıçta, küçük sürülerden çıkıp, uluslar, ulus birlikleri oluşturmuş bulunan ve

* Yazar burada “ekonomi” sözcüğünün Eski Yunancadaki “*oikonomia*” (ev yönetimi) anlamına gelen sözcükten alındığı çağrıştırmak istese gerek (ç.n.).

gelecekte “insanlık” kavramını yaşama geçirecek olan dış öğelerin kaynaşması yolunda gelişen görkemli bir süreç yönünde atılan ilk adamı tanık oluruz. Bu, aynı zamanda, bir zamanlar birbirlerinden ayrı olan kabilelerin, “barbarlar”dan (birbirinden) nefreti yerine Hıristiyanlığın ve Budizmin tüm insanlığı kapsayan sevgisini doğuracak olan içsel birleşmeleri yönünden atılan ilk adımı oluşturur.

Fatihin, kurbanının yaşamını, ona üretici işte sürekli olarak sömürebilmek için ilk olarak bağışladığı an, önemi başka olaylarla karşılaştırılmayacak kadar büyük bir andı. Bu bugüne kadar gösterdiği tüm gelişmeleri ve verdiği tüm filizleriyle ve bugünden sonra onlardan sürgün verecek tüm gelişmelerle, ulusun ve devletin, hukukun ve daha ileri bir ekonomik düzenin doğmasına yol açan bir andı. Devlet, hukuk ve ekonomi kadar, aşk ve sanat da, insanın kökü olarak, hayvanın karanlık ülkesinin derinliklerine dayanır.

Bu duygusal (psşik) ilişkileri pekiştiren bir başka eğilim daha vardır. Çoban ile arıcı benzetmemize dönersek, bozkırda, arıları koruyan ayının yanı sıra bala karşı aynı derecede büyük bir istek duyan başka ayıların da bulunduğunu söyleyebiliriz. Ama çoban kabilemiz onların karşısına çıkar ve silah gücüyle “kendi” kovanlarını korur. Köylüler, bir tehlikeyle karşılaştıklarında, artık kendilerini soyan ve öldüren kimseler olarak görmedikleri; tersine kendilerini koruyan ve kurtaran kimseler olarak gördükleri çobanları yardıma çağırma alışkanlığı edinirler. Köylülerin, düşmanlarından öçlerini alan çobanların düşmanlarının kelleleri ya da kafa derileri yanı sıra ganimet olarak aldıkları kadınlarla ve çocuklarla birlikte köye dönüşünü gördüklerinde duydukları sevinci bir düşünün. Onları birbirlerine bağlayan, artık bir pamuk ipliği değil, sağlam halatlarla atılmış güçlü düğümlerdir.

İşin başında aynı kandan gelmeyen ve çoğu kere farklı diller konuşacak kadar farklı olan grupları, sonunda *tek* bir halk, *tek* bir dil, *tek* bir gelenek ve *tek* bir ulusal duygu ile kaynaştıracak olan “bütünleşme”nin en büyük güçlerinden

biri burada yatar. Bu birlik ortak acılardan ve ortak gereksinimlerden başlayarak, ortak zaferlerle ve ortak yenilgilerle, ortak sevinçlerle ve ortak üzüntülerle yavaş yavaş gelişir. Efendi ile köle aynı çıkarlara hizmet etmeye başladığı zaman, yeni ve uçsuz bucaksız bir dünyanın ufukları açılır; işte o zaman bir sevgi ve birliktelik duygusu doğar. Her iki yan, yavaş yavaş öteki yanın da insan olduğunu kavrayıp, kabul etmeye başlar. O zamana kadar taraflar arasında yalnızca nefret ve düşmanlık duyguları sokmuş olan dış görünüş, dil ve din farklılıklarının yerine, yavaş yavaş benzer noktaların varlığının bilinci almaya başlar. Önce ortak bir dille, sonra ortak zihinsel (düşünsel) alışkanlıklarla, yavaş yavaş birbirleri anlamayı öğrenirler. Duygusal iletişim ağı gittikçe güçlenir.

Devletin oluşumunun bu ikinci aşamasında, devletin üzerinde yükseleceği temeller artık ana çizgileriyle ortaya çıkmış durumdadır. Bundan sonraki aşamaların hiçbirisi, ayının arıcı durumuna gelmesini sağlayan bu geçiş ile karşılaştırılabilecek kadar önemli değildir. Dolayısıyla bu aşamalara kısa kısa değinmek yetecek.

Üçüncü aşamaya, köylünün elde ettiği artı ürünün köylülerce çobanların çadırlarına “haraç-vergi”^{*} olarak düzenli bir biçimde getirilmeye başlanmasıyla ulaşılır; bu her iki yana da apaçık ve büyük yararlar sağlayan bir düzenlemedir. Bu düzenlemeyle köylüler, kafaları kırılmış birkaç adam, tecavüz edilmiş kadınlar ya da yakılıp yıkılmış bir çiftlik gibi, daha önceki vergilendirilme yöntemiyle ilişkili ufak tefek düzensizliklerden tümüyle kurtulmuş olurlar. Çobanlar ise, ticaret diliyle belirtmek gerekirse, bu vergi toplama “işini”, herhangi bir “masraf”a ya da zahmete girmelerine gerek kalmadan sürdürecekler ve bu yolda harcamaktan kurtardıkları zaman ve enerjilerini “işlerini genişletmek”, yani öteki köylüleri de boyunduruk altına almak yolunda kullanabileceklerdir.

^{*} *Tribute* yerine, bağlamına göre “haraç”, “haraç-vergi”, “vergi” karşılıklarını kullandık (ç.n.).

Haracın ya da verginin bu biçimi, tarihin iyi bilenen birçok örneğinde görülmüştür. Hunlar, Macarlar, Tatarlar, Türkler, gelirlerinin büyük bölümünü haraca bağladıkları Avrupalılardan elde ettiler. Uyrukların efendilerine ödedikleri bu haracın niteliği bazen biraz bulanıktır; haraç verme bazen korunma bazen de gerçekten imdada yetişme karşılığında yapılmış bir ödeme biçiminde görülür. Konstantinopolis’teki güçsüz Bizans İmparatoru’nun, Hunlara haraç öderken, bunu kendi vasalı olarak gösterdiği Atilla’ya ödediği bir ücret olarak sunması iyi bilenen bir öyküdür.

Dördüncü aşama da, ele alış biçimimizle devletin oluşumundaki kesin katkısından dolayı, yani her iki etnik grubun, tek bir toprak parçası üzerindeki birliğini oluşturduğu için,^{*} çok büyük önem taşıyan bir aşamadır. Çünkü, ülke kavramı olmaksızın devletin herhangi bir hukuksal tanımının yapılamayacağı herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu noktadan başlayarak, iki grubun başlangıçta uluslararası bir nitelik taşıyan ilişkileri, yavaş yavaş ve gittikçe daha fazla ulus içi bir ilişki biçimini alır.

Bu mekansal birlik dış etkilerin bir sonucu olarak doğmuş olabilir. Daha güçlü çoban sürüleri öteki çoban topluluklarını iteleyip sürmüş olabilirler; ya da nüfuslarının artışı bozkırların, çayırkların besleme gücünün sınırlarını aşacak noktaya dek varmış olabilir; büyük bir sığır hastalığı, çoban-

^{*} İlk üç aşamaya, egemenliğin yarı yarıya uluslararası, yarı yarıya ulus içi bir erk biçiminde kullanıldığı bu dördüncü aşamaya geçiş, Fulbeler örneğinde açıkça görülür. Ratzel’e *a.g.y.*, II, s. 419’da) “Fetheden halk, aralarında bir dayanışma bulunmamasının pek çok açıklar vermelerine yol açtığı dehşete düşmüş yerliler arasında, sayısız kollarını, bir mürekkep balığı gibi oraya buraya atar. Böylece Fulbeler, yavaş yavaş, Benue’lerin ülkelerine sızıp, içlerine yayılmışlardır. Bu yüzden, buralara sonradan giden gözlemciler, haklı olarak, iki halkın yerleştiği bölgeler arasındaki sınırları çizmekten kaçınımışlardır. Ülkenin her yerine serpilmiş bulunan ve belli bir yeri merkezleri olarak, güçlerinin merkezi olarak gören Fulbe bölgeleri vardır. Örneğin Muri, Orta Benue bölgesine serpiştirilmiş birçok Fulbe yerleşme yerinin başkenti gibidir. Adamaya bölgesindeki Golaların durumu da buna benzer. Daha ortada, birbirlerine ve bağımsız kabilelere karşı belirli sınırlara sahip olan ‘krallık’ denebilecek birlikler yoktur. Hatta sözü edilen başkentler bile, birçok bakımından, kendilerini sağlam bir biçimde kabul ettirmiş başkentler olmaktan uzaktırlar.”

ları uçsuz bucaksız alanları bırakıp herhangi bir ırmak vadisinin daracık topraklarına geçmeye zorlamış olabilir. Bununla birlikte, genel olarak, yalnızca iç nedenler bile çobanların köylülerin yakınında oturmalarını sağlamaya yeterlidir. Haraca bağladıkları kimseleri öteki “ayılar”a karşı koruma görevi onları, uyruklarının yakınında genç savaşçılardan oluşan bir birlik bulundurmaya zorlar; bu aynı zamanda köylülerin bağlarını koparma ya da başka bir çoban topluluğu efendi edinme isteğine kapılmalarını önleyeceği için, kusursuz bir savunma önlemidir. Rurik oğullarının Rusya’ya bu yolla girdiklerini ileri süren tarihsel söylenti doğruysa, bu durum [başka efendi edinme] hiç de ender görülen bir durum değildir.

Hiçbir biçimde savaşçı olmayan uyruklara sahip olan çoban topluluklar, ülke içinde barışçı bir biçimde oradan oraya dolaşarak ve perioikoslar ve helotlar arasında* sığırlarını güderek, göçebe yaşamlarını sürdürürler. Orta Afrika’nın açık renkli zencileri ve (Kandt’a göre) “dünyanın en yakışıklı insanları” olan Vahumaların³² durumu, ya da “İmratlar arasına yerleşmiş olan ve oradan oraya dolaşan yağmacılar durumuna gelen” Asgarların Hadanara kolundan Tuareg klanının durumu böyledir. “Bu İmratlar, savaş alanına Asgarların çıkarabileceğinin on katı fazla savaşçı çıkarabilecek kadar kalabalık oldukları halde, kendilerinin sırtından geçinen Asgarların hizmetçisi olan bir sınıftır; bu, Spartalılar karşısında (tarım köleleri) Helotların durumuna benzemektedir.”³³ Aynı şey, komşuları olan Borkular arasında yaşayan Tedalar için de söylenebilir: “Ülkenin, göçebelere besleyen yarı çöl topraklarla, hurma ağaçları bulunan bahçeler olarak iki bölgeye bölünmüş olması gibi, üzerinde yaşayan insanlar da, göçebeler ve yerleşik halk olarak ikiye

* Perioikoslar, eski Yunan’ın Sparta kent devletinde özgür olan ama vatandaş sayılmayan, bazı konularda kendilerini yönetme hakkı tanınan yerli halk; helotlar, Sparta vatandaşlarının topraklarını ekip biçen tarım köleleridir (ç.n.).

³² Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 165.

³³ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 485.

ayrılmıştır. Sayıları toplam on-on iki bin kadar olan Borkuların neredeyse Tedalar kadar kalabalık olmalarına karşın, Tedaların uyrukları oldukları kesindir.”³⁴

Bu durum, Gallalar, Masailer ve Vahumalar olarak bilinen çoban gruplarında da görülür: “Aralarındaki mal mülk farklılıkları oldukça büyük olmakla birlikte, kendilerine hizmet eden sınıf olarak sahip oldukları kölelerin sayısı pek azdır. Bu köleler, onlardan ayrı ve uzakta yaşayan, daha aşağı bir kast oluşturan halklardan gelirler. Aile ile devletin temelini ve bunların yanı sıra siyasal evrimi belirleyen ilke çobanlıktır. Şoa ile bir yandan onun en güney sınırları, öte yandan Zengibar arasında uzanan bu büyük ülkede oldukça gelişmiş bir toplumsal eklemlenme bulunmasına karşın, sağlam, değişmez, sürekli ve eksiksiz hiçbir siyasal erk görülmez.”³⁵

Batı Avrupa’da olduğu gibi, toprakların büyük çaplı sığırcılığa pek uygun olmadığı ya da daha az barışçı bir halkın ayaklanma girişimlerinde bulunabildiği yerlerde, efendiler topluluğu, kamplarını, kalelerini, kasabalarını, dik, sarp yerlere ya da stratejik bakımdan önemli noktalara kurarak, az çok yerleşik bir halk durumuna gelirler. “Uyruklarını”, haraçlarını toplamak için gerekli olduğu ölçüde bu merkezlerden denetler, onlarla başka bakımlardan ilgilenmezler. Kendi işlerini istedikleri gibi yürütmeleri, dinlerini, tapınmalarını sürdürmeleri, aralarındaki kavgaları çözüme bağlamaları ve iç ekonomi yöntemlerini istedikleri gibi düzenlemeleri konusunda onları serbest bırakır, onların eski temel kurallarına, yerel otoritelerine karışmazlar.

Frants Buhl’un yazdıkları doğru ise, İsrailoğullarının Kenân’daki yönetimlerinin başlangıcında durum böyle idi.³⁶ Büyük bir askerî güç olan Habeşistan, ilk bakışta tam anlamıyla gelişmiş bir devlet olarak görülebilirse de, dördüncü aşamanın ötesine geçebilmiş değildir. Bu konuda Ratzel

³⁴ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 480.

³⁵ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 165.

³⁶ Buhl, *Soziale Verhältnisse der Israeliten*, s. 13.

şunları söyler. “Habeşlerin ilgilendikleri başlıca şey haraçtır; bu yolda, kendilerine bağımlı halkların iç işlerine ve adalet yönetimine karışmayı, eski ve çağdaş Doğu monarklarının gittikleri yoldan giderler.”³⁷

Dördüncü aşamanın en iyi örneği, İspanyol fethinden önceki eski Meksika’da görülür: “Meksikalıların (Azteklerin) önderliğindeki konfederasyonunun fetih alanında gelişmiş denebilecek kavramları vardı. Yalnızca karşı koyup direnen kabileler ortadan kaldırıldı. Bunun dışında, yenilenlerin malı mülkü yağmalandı ve kendileri haraca bağlandı. Yenilen kabile, daha önce olduğu gibi, kendi önderleri, yöneticileri yoluyla, kendi kendini yönetti. Peru’da (İnkalarda) ilk saldırının ardından düzenli bir imparatorluk kurulurken, Meksika’da fethin başlıca amacı, sindirmek ve sömürmektir. Böylece, İspanyol fethi zamanında Meksika’nın sözde imparatorluğu, birbirleriyle ittifaklara girişmeleri, ortalarında kurulmuş ele geçirilmesi olanaksız bir kaleden yapılacak yağma akınlarına uğramak korkusu yaratılarak önlenen, korkutulup sindirilmiş Kızılderili kabilelerden oluşan bir topluluğu temsil ediyordu.”³⁸ Böyle bir durumda, gerçek anlamıyla devletten söz edilemeyeceği gözden kaçmamış olsa gerek. Ratzel bunu, yukarıdaki sözlerini izleyen bir not ile şöyle dile getirir: “Montezuma’nın (son Aztek İmparatoru’nun) savaşçıları tarafından boyunduruk altında tutulan çeşitli bölgeler arasında, henüz fethedilmemiş topraklar uzanıyordu. Bu, Madagaskar’da Hovaların yönetimine çok benzeyen bir durumdu. Ülke üzerine serpiştirilmiş birkaç garnizonun ya da olsa olsa birkaç askerî koloninin mutlak bir egemenliğin belirtisi olduğunu kimse söyleyemez; çünkü bu koloniler, birkaç kilometrelik bir toprak parçası üzerindeki insanları zar zor boyunduruk altında tutabiliyorlardı.”³⁹

³⁷ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 445.

³⁸ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 628.

³⁹ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 625.

Olayların mantığı, dördüncü aşamadan hızla beşinci aşamaya geçilmesini ve eksiksiz bir devletin neredeyse tam olarak ortaya çıkmasını zorlar. Komşu köyler ya da klanlar arasına tartışmalar çıkınca, savaşçılar durumuna geldiklerinde köylülerin kendilerine hizmet etme güçleri azalacağı için, efendiler artık onların bir birleriyle savaşmalarına izin vermezler. Böylece efendiler, tartışmalara hakemlik etme ve gerektiğinde bu yolda verdikleri yargıları zorla dayatma hakkını üstlenirler. Sonunda her bir köy kralının ya da şefinin “konağına”, onun yerine erki kullanan bir memur konurken, şeflerin otoritenin dış görünümünü kendilerinde alıkoymalarına izin verilir. İnkaların devleti bu durumun ilkel koşullar içindeki tipik bir örneğini oluşturur.

İnkaların, atalarından kalma topraklarının ve evlerinin bulunduğu Cuzco [kenti] çevresinde birleşmiş olduklarını görürüz.⁴⁰ Bununla birlikte, her bölgenin yerli şefinin sarayında İnkaların temsilcisi olan bir Tucricuc bulunur. Tucricuc’un “bölgenin her türlü işlerini denetleme hakkı vardı; orduya asker toplar, haracın teslim edilmesini denetler, yolların ve köprülerin yapımı ve onarımı için angarya koyar, adalet işlerini yönetir, kısacası, bölgesindeki her şeyi gözetip denetlerdi.”⁴¹

Amerikalı avcı topluluklar ve Sami koyun çobanları arasında görülen kurumların aynısı, Afrikalı sığır çobanları arasında da vardır. Aşhantiler arasında Tucricuc sistemi tipik bir biçimde geliştirilmiş durumdadır.⁴² Duallalar, ayrı köylerde yaşayan uyrukları için “fethe dayanan ve feodal sistemle kölelik arasında duran bir kurum” geliştirmişlerdir.”⁴³ Aynı yazar, Barotselerin ortaçağ feodal örgütlenişinin ilk aşamalarına denk düşen bir anayasal yapıya sahip olduklarını yazar: “Köyleri... genellikle, serflerinin yaşadığı mez-

⁴⁰ Cieza de Leon, “Seg. parte de la crónica del Peru.”, s. 75. Cunow, *Inkareich*’dan (s. 62, dipnot 1’den) aktarılmıştır.

⁴¹ Cunow, *a.g.y.*, s. 61.

⁴² Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 346.

⁴³ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 36-37.

ralarla (köycüklerle) çevrilmiştir. Bu serfler, efendilerinin yanı başlarındaki tarlaları sürer, tahıl yetiştirir, ya da sığır güderler.”⁴⁴ Bu örnekte feodal düzenin tipik ögesi olmayan tek şey, efendilerinin tek tek şatolarda ya da konaklarda yaşamayıp, uyruklarının yaşadıkları mezraların ortasındaki köylere yerleşmiş olmalarıdır.

İnkalardan Lakedaimonia’daki, Messeia’daki ya da Girit’teki Dorlara varılması için atılacak yalnızca küçük bir adım kalmıştır; tıpkı Fulbeler, Duallalar ve Barotselerin düzeni gibi görece katı örgütlenmiş Afrika feodal zenci imparatorlukları ya da Doğu ve Batı Avrupa ile tüm Asya’nın bunlara denk düşen feodal devletleri arasında bu küçük adımdan başka bir farklılık bulunmaması gibi. Tüm bu yerlerde, aynı sosyolojik-psikolojik nedenlerin gücü, aynı sonuçları doğurmuştur. Uyrukları düzenin içinde tutma ve varlıklarını çalışma kapasitelerini düşürmeden sürdürme zorunluluğu, toplumu beşinci aşamadan adım adım altıncı aşamaya götürür; ilişkilerin ulus-içi niteliğinin gelişmesiyle ve “milliyet” kavramının çevrilmesiyle, devletin tam anlamıyla geliştiği altıncı aşamaya geçirilir. Toplulukların iç işlerine karışma, karşılaşılan güçlükleri giderme, cezalandırma ya da boyun eğmeye, itaate zorlama alışkanlığı ve hükmetme yöntemleri gelir. Başlangıçta birbirlerinden ayrı olan, sonra aynı toprak parçası üzerinde birleşen iki grup, önce yalnızca aynı yerde yan yana dururlarken, kimyasal anlamda mekanik bir “karışım” gibi yan yana bulunurlarken, sonraları gittikçe “kimyasal bir bileşim”e benzer biçimde birbirlerine karışırlar. Gelenek ve görenek, konuşma ve tapınma konularında, birbirleriyle karışır ve bir birlik oluşturacak biçimde birbirleri içinde erirler. Çok geçmeden akrabalık bağları, üst ve alt tabakaları birleştirir. Efendi

sınıf, hem her örnekte, uyruk halk içindeki en güzel bakireleri seçip, cariye, odalık olarak alır. Böylece, bazen yönetici sınıf içine alınan, bazen alınmayan, alınmadığı durumda, damarlarındaki efendi kanından dolayı uyrukların doğuştan önderleri durumuna gelen bir “piç” ırk ortaya çıkar. Hem biçim hem içerik olarak ilkel devletin oluşumu tamamlanmıştır.

⁴⁴ Ratzel, *a.g.y.*, II, s. 221. (Hon. A.J. Sabath, M.C., *Sociological Argument on Workman’s Compensation Bill*, s. 498. Senato Tutanakları 338, Altmış İkinci Toplantı, İkinci Oturum, cilt I. ile karşılaştırınız. Aynı zamanda, *Congressional Record* (Kongre Tutanakları) 1 Mart 1913, Altmış İkinci Toplantı, Üçüncü Oturum, s. 4503, 4529’a ve onu izleyen sayfalara bakınız (İngilizce çevirenin notu).